FEMINISMES

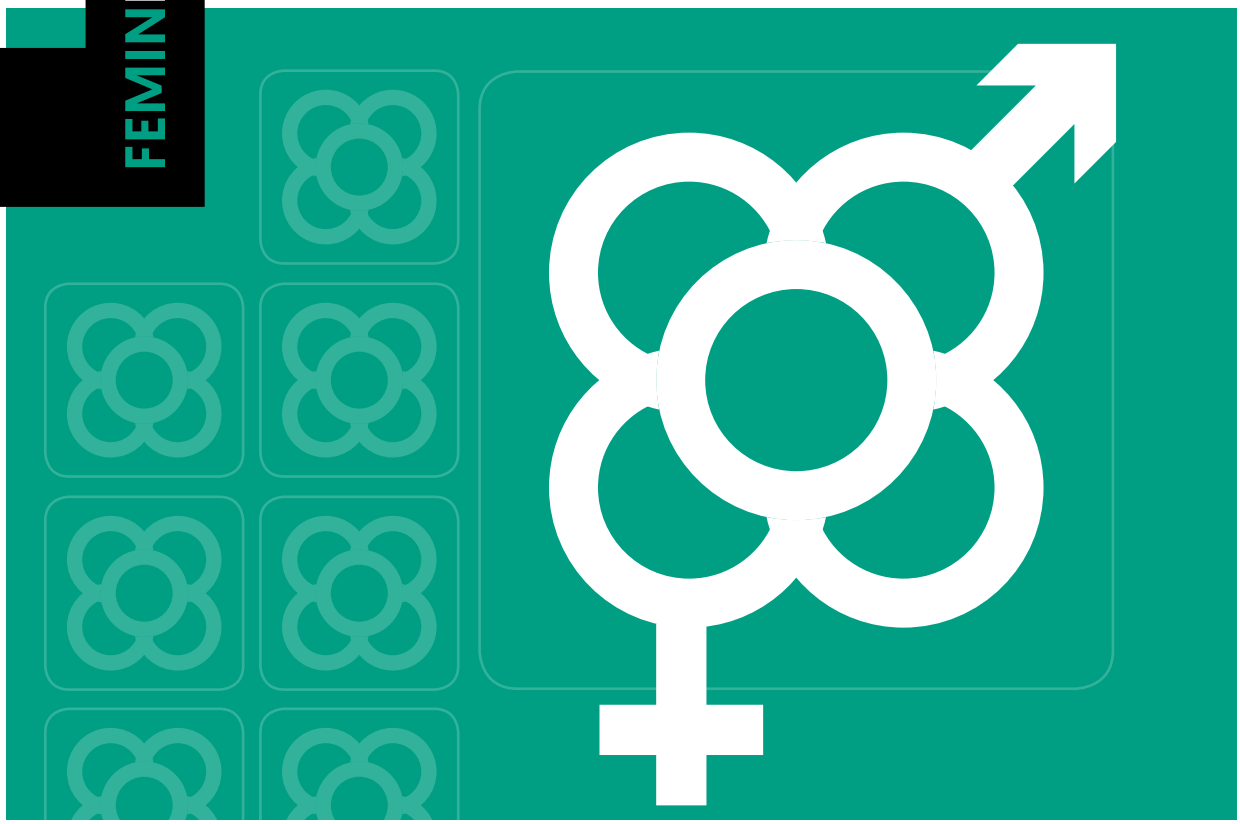

La gentrificació a la ciutat de Barcelona des d'una perspectiva de gènere: aproximació quantitativa

Resum executiu[1]

Direcció de Serveis de Gènere i Polítiques del Temps
Gerència Municipal

Equip de treball:

Antonio López Gay i Joan Sales Favà (Centre d'Estudis Demogràfics)
Amb el suport d'Anna Ortiz Guitart (Dept. Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona)

Juny del 2020

1. L'informe complet es pot consultar a http://hdl.handle.net/11703/119273

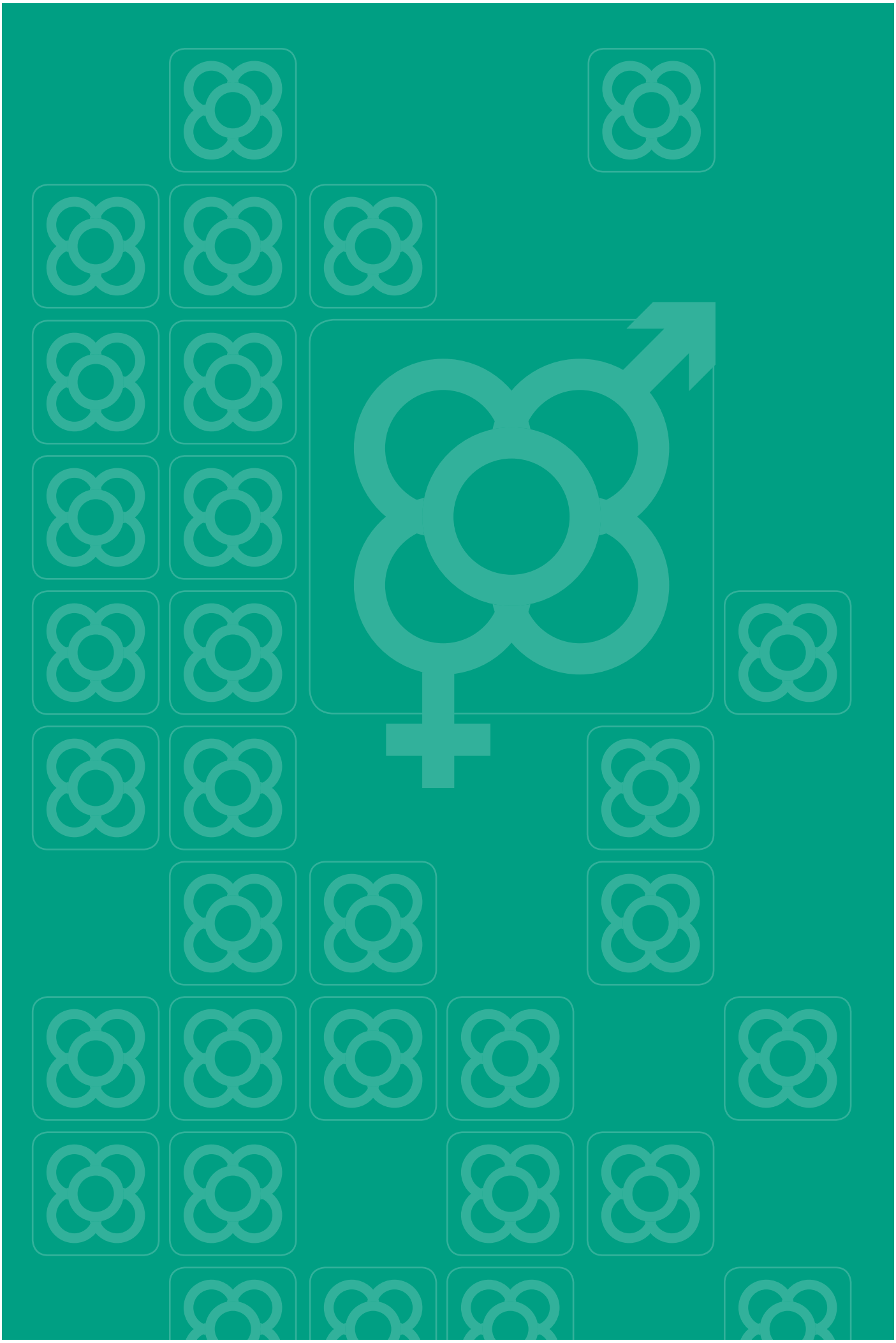

Índex

Introducció 4

El municipi de Barcelona i la relació entre sexes 6

Substitució de població amagada
en una aparent estabilitat poblacional 8

Els moviments migratoris i residencials 10

La dimensió de la llar i l'esforç econòmic
en el pagament de l'habitatge 12

Introducció

L'objectiu principal d'aquest treball és explorar les implicacions que, des d'una perspectiva de gènere, els processos de gentrificació que s'han experimentat han tingut en les dinàmiques sociodemogràfiques de la població a Barcelona durant el període 2011-2018. La metodologia d'anàlisi és purament quantitativa i incorpora altres variables, més enllà del sexe, que són necessàries per entendre com s'han desenvolupat els processos de gentrificació a la ciutat, que són l'edat, l'origen (incorporat a través del lloc de naixement) i el nivell d'estudis.

Conglomerats dels barris de Barcelona segons l'indicador de gentrificació de López-Gay *et al.* (2019).

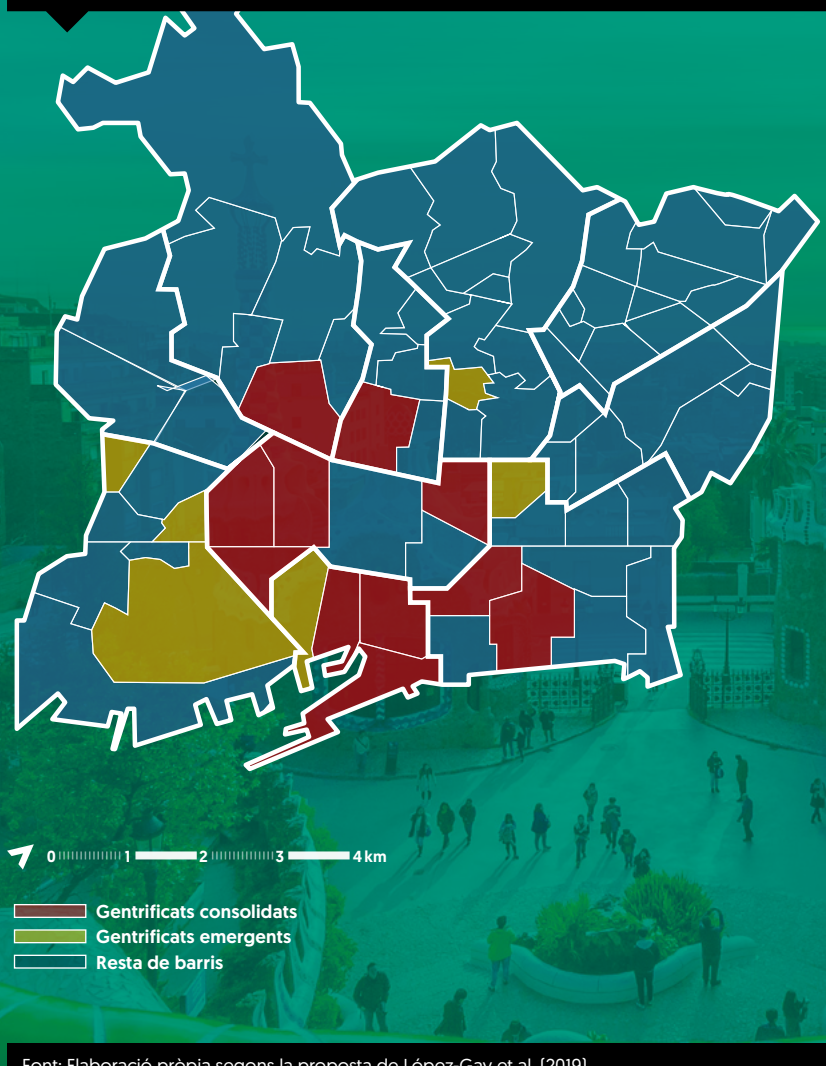

Font: Elaboració pròpia segons la proposta de López-Gay et al. (2019).

Context, classe social i gènere

Diversos treballs han constatat que la gentrificació, entesa com un procés de transformació urbana i de substitució de la població a favor dels estrats socioeconòmics més benestants, s'ha manifestat amb força durant els darrers anys a la ciutat de Barcelona (Antón-Alonso et al., 2018; Arias-Sans, 2018; Nel·lo, 2018). Durant l'última dècada s'han expandit els espais exclusius i excloents. Com a conseqüència, els processos de gentrificació ja no només afecten algunes àrees restringides de la ciutat (López-Gay, 2018). L'increment generalitzat del preu de l'habitatge ha estat un dels factors determinants per explicar l'expansió d'aquest procés a àmplies zones de la ciutat. L'accés a l'habitatge s'ha convertit en un greu problema (Donat, 2018) i la inseguretat residencial guanya terreny en una bona part de la població (Módenes, 2019).

Fins al moment actual, són poques les recerques que s'han centrat en les implicacions de la gentrificació des d'una perspectiva de gènere

Tot i que cada cop són més nombroses les recerques de tot el món que s'apropen a l'estudi dels processos de gentrificació des de diferents òptiques, són poques les contribucions que s'han centrat en les seves implicacions des d'una perspectiva de gènere. Destaquen els treballs de Liz Bondi (1999), Marguerite van den Berg (2012), Leslie Kern (2013) i Judith N. DeSena (2018), que subratllen l'impacte diferencial de les transformacions urbanes en la població femenina i masculina i defensen que les dones poden rebre amb especial intensitat els efectes de la gentrificació, ja que estan sobrerepresentades als sectors més vulnerables de la població. No obstant això, tenint en compte que la gentrificació és un procés conduït principalment per la condició socioeconòmica de la població, no es pot oblidar que aquestes també poden exercir d'agents gentrificadors. Cal subratllar que l'informe en el qual s'inspira aquesta breu publicació és un treball pioner a Espanya en el tractament de la gentrificació des d'una perspectiva de gènere.

En aquest treball parlarem del conglomerat de barris gentrificats consolidats, del conglomerat de barris gentrificats emergents i de la resta de barris de Barcelona

En aquest estudi treballem amb dades procedents de la lectura del padró d'habitants (2011-2018), els registres amb els moviments residencials i migratoris de la població a escala inframunicipal (2011-18) i l'Enquesta sociodemogràfica de Barcelona (2017). Hem fet ús de l'indicador de gentrificació de López-Gay et al. (2020)[2] per tal d'agrupar els barris que han viscut processos de gentrificació durant el període 2011-2017, i així sintetitzar els resultats. D'aquesta manera, com mostra el mapa de la pàgina anterior, en aquest treball parlarem del conglomerat de barris gentrificats consolidats (que inclou el barri Gòtic, la Barceloneta, Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera, la Sagrada Família, l'Antiga Esquerra de l'Eixample, la Nova Esquerra de l'Eixample, Sant Antoni, Sant Gervasi - Galvany, la Vila de Gràcia, el Parc i la Llacuna del Poblenou i el Poblenou), del conglomerat de barris gentrificats emergents (el Raval, el Poble-sec - AEI Parc de Montjuïc, Hostafrancs, Sants-Badal, Can Baró i el Camp de l'Arpa del Clot), i de la resta de barris de Barcelona.

2. L'indicador de gentrificació s'ha calculat segons l'evolució dels valors de set dimensions socioeconòmiques de la població: (i) rejuveniment, (ii) origen de la població, (iii) llars unipersonals adultes, (iv) atracció de població qualificada, (v) substitució de la població, (vi) velocitat de la transformació i (vii) preu de l'habitatge.

El municipi de Barcelona i la relació entre sexes

S'estudia el grup de 25 a 49 anys, utilitzant la relació de 95,6 dones per cada 100 homes com a estàndard

A la ciutat de Barcelona resideixen més dones que homes. L'1 de gener de 2018 hi residien 854.381 dones per 765.962 homes. L'esperança de vida d'elles, més elevada, explica, en gran part, aquesta diferència. Així, doncs, per entendre en quina mesura la mobilitat residencial i la migració expliquen la distribució desigual a la ciutat de dones i homes, cal acotar el grup d'edat d'anàlisi. En concret, ens centrem en el grup de 25 a 49 anys i utilitzem la relació de 95,6 dones per cada 100 homes com a estàndard (correspon a la mitjana del conjunt de la ciutat, 2018). Com més s'allunyi la dada observada d'aquest estàndard, més forta haurà estat la selecció sociodemogràfica (ja sigui de la població que arriba o de la que marxa) dels fluxos residencials i migratoris. Així, quan el valor observat a cada unitat (233 àrees estadístiques bàsiques) sigui un 3% superior o inferior respecte a 95,6 dones per cada 100 homes, es considerarà una relació entre sexes equilibrada i es presentarà en color taronja clar als mapes que presentem a continuació. Una relació superior a 98,5 indica que hi ha una feminització més gran de la població, representada en colors verd i blau. Finalment, quan la relació és inferior a 92,9 dones per cada 100 homes considerem que la població d'aquella unitat està masculinitzada i la representem en colors taronja fosc i vermell.

Als barris on la gentrificació és un procés més consolidat hi ha una presència més gran de dones que allà on s'ha encetat més tard

- No totes les àrees gentrificades es comporten de la mateixa manera amb relació a la presència de població femenina. Als barris on la gentrificació és un procés més consolidat constatem una presència més gran de dones que allà on s'ha encetat més tard. Al primer conjunt trobem la Vila de Gràcia, Sant Gervasi - Galvany i els sectors de l'Eixample més propers a l'avinguda Diagonal. Al segon grup figuren els barris de Ciutat Vella, sobretot el Raval.
- La composició de la població migrant té un paper important per explicar la presència heterogènia de les dones a la ciutat. La migració interna (procedent d'altres punts d'Espanya) ha contribuït a una feminització dels barris gentrificats. L'impacte que té és decreixent, ja que en els darrers anys s'ha guanyat més població masculina que femenina d'aquests orígens. Passa tot el contrari amb els fluxos internacionals, formats tradicionalment per més homes que dones, i que al llarg de la dècada han evolucionat cap a l'equilibri entre sexes.
- L'assentament de la població nascuda a la ciutat revela forts contrastos en la mateixa línia: més dones adultes que homes a l'entorn de la Diagonal, i la situació inversa, sobretot a Ciutat Vella. Durant la dècada, els barris gentrificats han vist com es reduïa la població nascuda a la ciutat d'ambdós sexes, però d'una manera lleugerament més intensa la femenina.

Relació entre sexes (població femenina / població masculina) segons el lloc de naixement. Grup d'edat 25-49. 233 àrees estadístiques bàsiques. 1 de gener de 2018

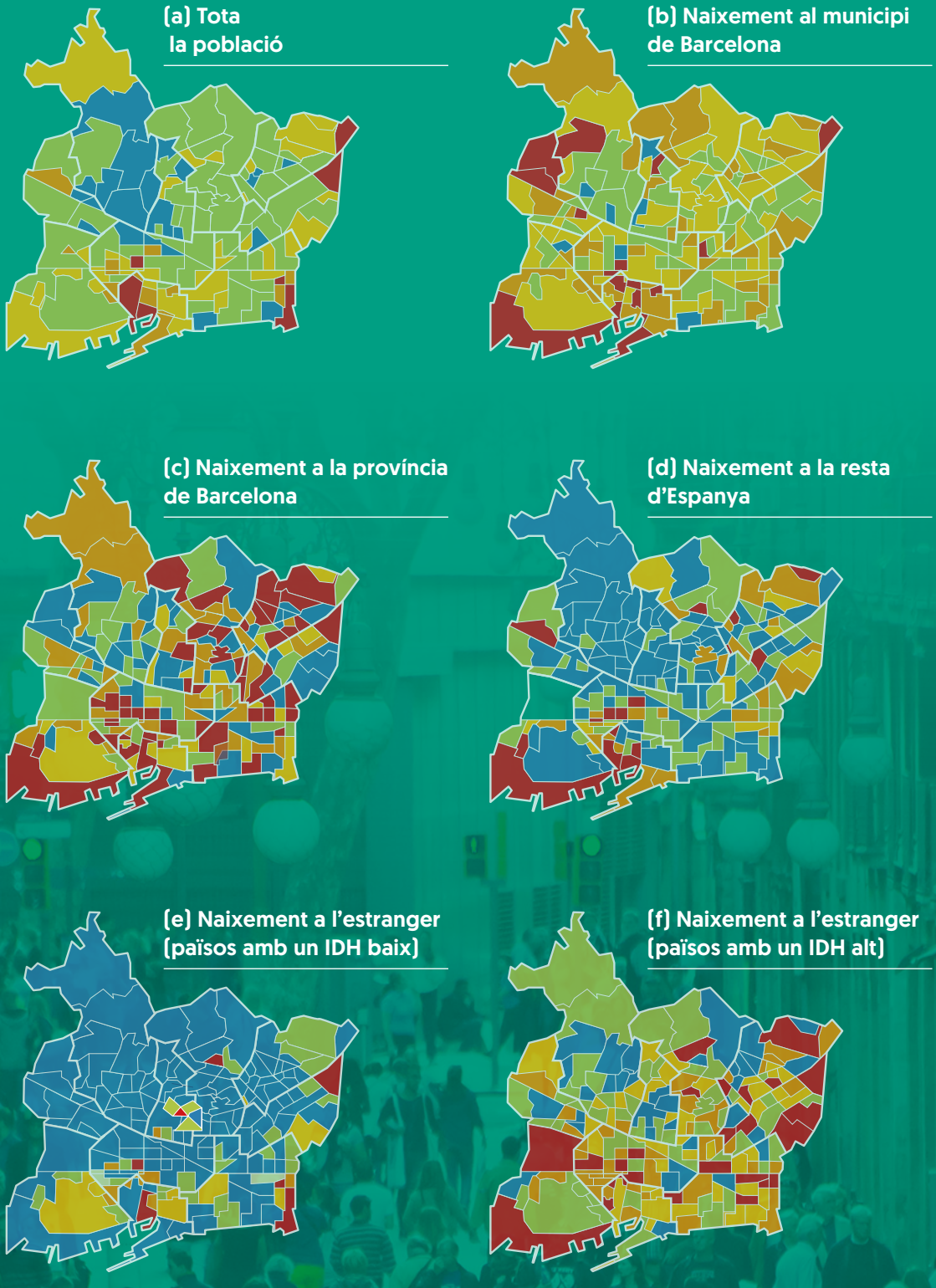

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del padró municipal, 2018 (INE). La categoria central inclou les unitats amb una relació de sexes al voltant del 3% de l'esperada sense una migració selectiva. Les extremes són les que superen el 15%.

Substitució de població amagada en una aparent estabilitat poblacional

Als barris gentrificats, i en edats adultes centrals, el decreixement de la població femenina nascuda a la mateixa ciutat ha estat lleugerament més intens que el de la masculina

L'estabilitat al llarg de la dècada en l'evolució del nombre de dones que resideixen als barris gentrificats no pot amagar la substitució que s'hi està produint a l'interior: guanyen pes les dones més joves, nascudes a l'estranger amb un alt nivell educatiu a costa de la població adulta i gran nascuda a l'interior de la província de Barcelona. Les dones estrangeres més qualificades, per tant, no només resisteixen a la gentrificació, sinó que en surten reforçades i augmenten el seu pes de manera considerable. En canvi, als barris gentrificats, i en edats adultes centrals, el decreixement de la població femenina nascuda a la mateixa ciutat ha estat lleugerament més intens que el de la masculina. Els canvis d'habitatge i les migracions són els principals mecanismes que determinen els processos de substitució.

Evolució de la població segons sexe i tipus de barri, 2011-2018

	1-I-2011			1-I-2018			Creixement anual mitjà (%)		
	P. fem.	P. masc.	Total	P. fem.	P. masc.	Total	P. fem.	P. masc.	Total
Gentrificats consolidats	206.004	182.312	388.316	206.625	183.344	389.969	0,04	0,08	0,06
Gentrificats emergents	88.529	86.820	175.349	88.020	85.475	173.495	-0,08	-0,22	-0,15
Resta de Barcelona	553.000	498.783	1.051.783	559.736	497.143	1.056.879	0,17	-0,05	0,07

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del padró municipal, 2011-18 (Ajuntament de Barcelona).

Evolució de les generacions segons sexe, lloc de naixement i tipus de barri, 2011-2018. Grup d'edat al final de període

Gentrificats consolidats	Gentrificats emergents	Resta de Barcelona

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del padró municipal, 2011-18 (INE).

Els moviments migratoris i residencials

Qui arriba als barris gentrificats? Una anàlisi segons sexe, nivell educatiu i lloc de naixement

S'ha internacionalitzat i el·lititzat el perfil socioeconòmic de la població que arriba a Barcelona. Quasi el 45% de les arribades als barris gentrificats consolidats són de persones nascudes a l'estranger i amb estudis universitaris, sobretot dones

- Durant el període d'anàlisi s'ha internacionalitzat i el·lititzat el perfil socioeconòmic de la població que arriba a Barcelona. Als barris gentrificats consolidats, gairebé el 45% de les arribades (procedents d'altres barris, municipis o països) estan protagonitzades per persones nascudes a l'estranger i amb estudis universitaris. A ambdues tipologies de barris gentrificats arriben més dones qualificades que homes, sobretot nascudes a l'estranger.
- Què ha passat durant la dècada? Els barris gentrificats lideren la caiguda dels fluxos d'entrada de persones sense estudis universitaris en comparació amb el començament de la dècada, sobretot als emergents. En aquests barris el descens dels fluxos de les persones amb nivell formatiu baix ha girat entorn del 40%, i ha estat lleugerament superior entre els homes. La població que arriba a aquests barris està cada vegada més formada, però l'increment es registra, sobretot, en la població nascuda a l'estranger.
- Les arribades de població més formada nascuda a l'estranger s'han incrementat de manera similar —i molt intensament— entre dones i homes, mentre que en la població nascuda a Espanya aquest increment ha estat notablement superior entre els homes. Pel que fa a la població amb menys estudis, el descens ha estat superior pel que fa a les dones nascudes a Espanya i els homes nascuts a l'estranger.

Com han evolucionat els canvis d'habitatge amb origen als barris gentrificats?

En un context d'augment dels preus com el que s'ha experimentat al llarg de la dècada, no s'observa un augment de la freqüència amb què la població ha fet canvis residencials als barris gentrificats. Entre les edats adultes més joves s'observa una reducció important, mentre que entre les adultes més avançades s'observa un lleuger increment.

Sí que s'observa de manera molt nítida, però, una reducció dels moviments a l'interior dels mateixos barris a favor dels canvis d'habitatge cap a altres barris amb pitjor renda mitjana i cap a altres municipis de la província. Aquesta dinàmica s'ha experimentat amb força als barris gentrificats i en la població menys formada. De la mateixa manera que s'observa

Origen i evolució dels fluxos d'entrada als barris de Barcelona segons sexe, lloc de naixement, tipus de barri i nivell educatiu, 2011-2018

Distribució de les arribades, 2016-2018
Població 25-49 anys

Creixement relatiu de les arribades (2016/18 - 2011/13) Població 25-49 anys

Gentrificats consolidats

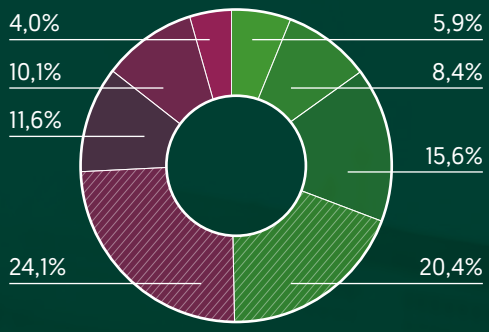

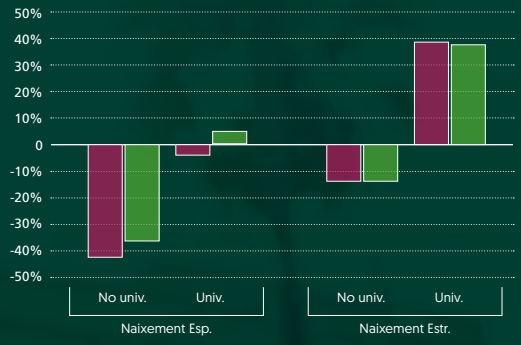

Gentrificats emergents

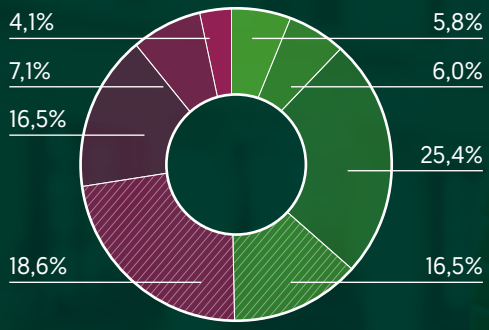

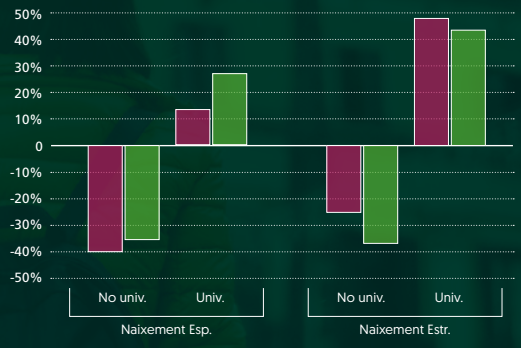

Resta de Barcelona

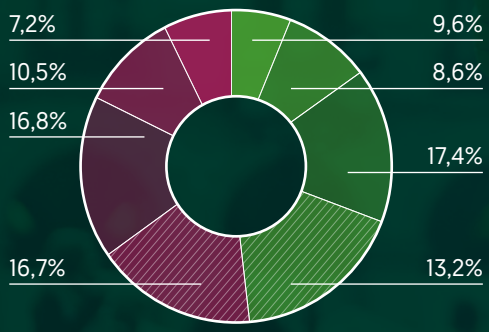

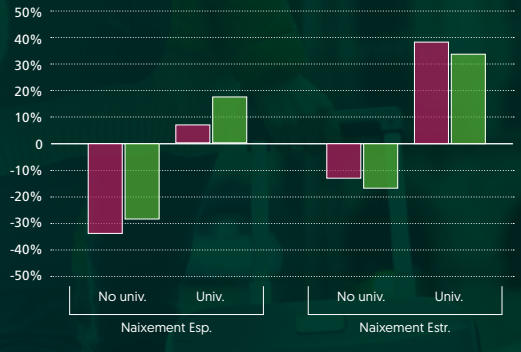

- Dones ESP no Univ
- Dones ESP Univ
- Dones ESTR no Univ
- Dones ESTR Univ
- Homes ESP no Univ
- Homes ESP Univ
- Homes ESTR no Univ
- Homes ESTR Univ
- Població femenina
- Població masculina

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del registre d'altes i canvis d'habitatge del padró municipal, 2011-18 (Ajuntament de Barcelona). Les entrades als barris inclouen tot tipus d'arribades (procedents d'altres barris, municipis o països).

amb claredat la dimensió socioeconòmica als barris gentrificats, les dades proporcionen uns resultats més borrosos pel que fa a l'anàlisi entre sexes. S'insinua, un altre cop, que la població femenina més formada nascuda a Espanya ha vist minvar més que ells la probabilitat de fer canvis d'habitatge entre barris durant la dècada. Tot i això, aquest tipus de moviment és tan freqüent per a elles com per a ells. Cal subratllar, a més, l'increment del pes dels moviments cap a altres municipis de les dones nascudes a l'estranger amb menor formació, que és superior que el d'ells.

La dimensió de la llar i l'esforç econòmic en el pagament de l'habitatge

Proporció de llars que tenen despeses per al pagament de l'habitatge segons tipus de llar i de barri. 2017

	Unipers. adulta		Unipers. gran		Monoparental		Altres	Total
	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Total	Total
Gentrificats	79,8	75,7	37,8	36,6	74,4		64,8	64,8
Resta de barris. Ingressos alts	72,5	75,7	21,6	35,0	52,1		56,1	54,8
Resta de barris. Ingressos baixos	57,2	56,9	27,4	20,5	66,9		54,8	52,5
Total de Barcelona	72,6	70,9	29,5	31,0	65,6	59,7	59,0	58,1

Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta sociodemogràfica de Barcelona, 2017 (Ajuntament de Barcelona). Explotació feta a partir de les variables de llar L3 i L4 (règim de tinença i pagament d'hipoteca).

Valor de la mediana pel que fa a l'esforç en despeses relacionades directament amb el pagament de l'habitatge segons tipus de llar i barri (llars amb despeses directes en habitatge)

	Unipers. adulta		Unipers. gran		Monoparental		Altres	Total
Esforç en habitatge (%)	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Total	Total
Gentrificats	39,3	32,5	33,4		28,9		19,8	24,3
Resta de barris. Ingressos alts	33,5	36,9					19,8	22,4
Resta de barris. Ingressos baixos	37,0	36,1	21,6		30,5		19,7	21,4
Total de Barcelona	37,0	33,7	26,5	25,4	29,5	30,1	19,8	22,6

Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta sociodemogràfica de Barcelona (ESB), 2017 (Ajuntament de Barcelona). Només es mostren els creuaments amb un mínim de 30 observacions. S'inclouen únicament les despeses directament relacionades amb el pagament de l'habitatge, no altres com aigua, llum o gas, que no estan previstes a l'ESB.

Pes relatiu i evolució de les llars unipersonals (adultes i de persones grans) i monoparentals. 2011-2019

Pes entre totes les llars, mitjana 2018-2019

Creixement relatiu de les llars (2018/19 - 2011-12)

Llars unipersonals, adultes

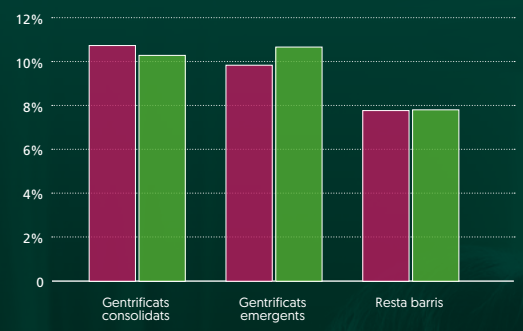

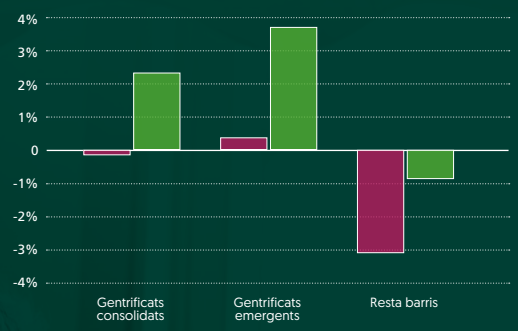

Llars unipersonals, grans

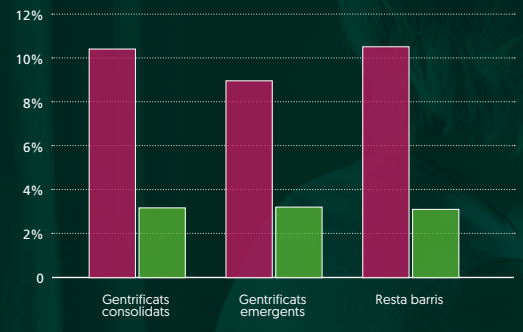

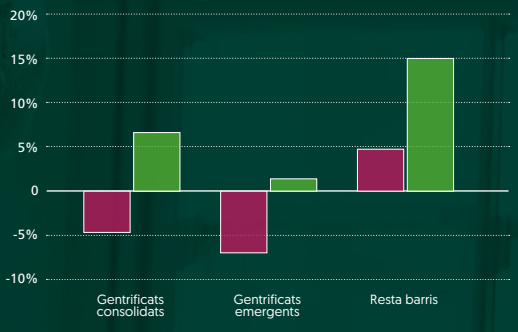

Llars monoparentals

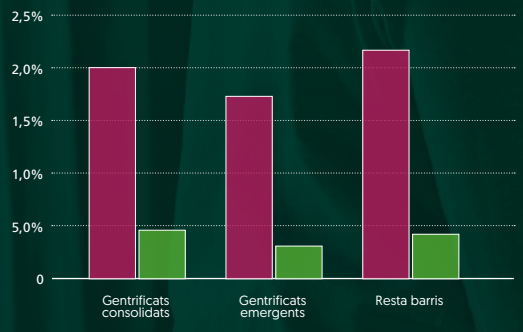

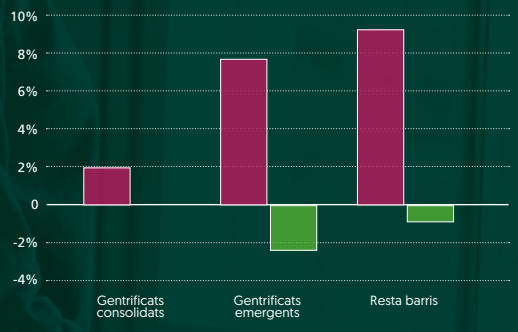

Població femenina

Població masculina

Font: Elaboració pròpia a partir de la lectura de domicilis del padró municipal, 2011-19 (Ajuntament de Barcelona).

Les dades que hem utilitzat fins ara no ens permeten aprofundir en l'estructura de la llar, una dimensió clau per entendre els moviments residencials i migratoris de la població en el territori. Molts dels moviments que hem analitzat als apartats anteriors podien respondre a un moviment conjunt de la llar, en el qual participaven a la vegada dones i homes. Aprofundint en la dimensió de la llar podem aïllar aquells arranjaments en els quals la població femenina i masculina manifesten el seu comportament residencial de forma independent. Específicament, analitzem en aquest apartat el comportament de les llars unipersonals de gent adulta i de gent gran, i de les monoparentals. Són les dones que viuen en aquests tipus de llars les que la bibliografia acostuma a citar com les més vulnerables en el moment que es desenvolupen processos de gentrificació.

Les dones adultes que viuen en llars unipersonals a barris gentrificats presenten un doble greuge respecte a la població masculina d'aquests barris i a les veïnes de la resta de la ciutat: han de fer front a pagaments de l'habitatge més alts, i són les que destinen una part superior dels seus ingressos a pagar despeses de l'habitatge, sobretot si viuen de lloguer

- Tot i el sobreesforç que han de fer les persones adultes que viuen soles per afrontar les despeses en habitatge, els barris gentrificats són espais preferents per a l'assentament d'aquest tipus de llar. Malgrat que als barris gentrificats les llars unipersonals de dones adultes no han experimentat el decreixement que sí que s'observa a la resta de la ciutat, aquestes pugen notablement menys que les llars unipersonals d'homes, sobretot als barris que ja fa anys que han encetat el procés de gentrificació. Sembla que, tot i que aquests barris són espais especialment atractius per a les dones, la seva residència en llars unipersonals és més complicada que per a ells, una hipòtesi refermada pel sobreesforç que han de fer les dones per afrontar les despeses d'habitatge. Les dones adultes que viuen en llars unipersonals a barris gentrificats presenten un doble greuge respecte a la població masculina dels mateixos barris i a les seves veïnes de la resta de la ciutat. D'una banda, han de fer front a pagaments de l'habitatge en una proporció més alta que la resta de tipologies de llars i que a cap altre barri. De l'altra, no hi ha cap grup que destini una part superior dels seus ingressos, més baixos que els d'ells, a pagar despeses de l'habitatge, especialment si viuen de lloguer.

- En edats avançades ens trobem un col·lectiu fortament feminitzat i vulnerable, amb una probabilitat més alta de viure soles. Els barris més gentrificats són els únics que han experimentat un decreixement de llars unipersonals de dones grans, sobretot els que tenen una trajectòria de gentrificació més recent.

El nombre de llars monomarentals s'incrementa a tota la ciutat, però als barris gentrificats creix per sota de la mitjana municipal. Es tracta d'un nucli familiar especialment vulnerable

- El nombre de llars monomarentals s'incrementa a tota la ciutat, però als barris gentrificats creix per sota de la mitjana municipal. L'increment és més baix als barris de gentrificació consolidada. Estem davant un nucli familiar especialment vulnerable. En primer lloc, perquè tres de cada quatre llars monomarentals que viuen a barris gentrificats han de fer front a despeses directes de l'habitatge (quan la mitjana de llars de la ciutat se situa al 58%). En segon lloc, perquè l'esforç d'aquestes llars per pagar l'habitatge és superior al de la mitjana de llars de la ciutat: la meitat de les llars monoparentals barcelonines han de destinar més del 30% dels ingressos a pagaments de l'habitatge, mentre que el valor de la mediana de la resta de llars barcelonines (excloent les unipersonals i les monoparentals) és del 19%.

Per entendre els processos de gentrificació a Barcelona des d'una perspectiva de gènere cal assumir-ne la complexitat. Una complexitat reflectida en la mateixa composició de la població femenina, de diferents estrats socials, edats, orígens, amb diversos itineraris migratoris, i amb diferents aspiracions, constriccions, preferències i estratègies residencials. La literatura internacional existent subratlla que la població femenina, tal com succeeix amb la població en el seu conjunt, pot ser a la vegada potenciadora i víctima dels processos de gentrificació. D'altra banda, tampoc podem considerar els espais que han experimentat processos de gentrificació com una única unitat homogènia. Els barris gentrificats, a més, presenten una forta diversitat, i els resultats així ho han mostrat.

Referències

Antón-Alonso, F.; López, S. P. & Cruz, I. "Factors contextuals associats als processos de gentrificació de l'àrea metropolitana de Barcelona". Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, Estratègies, Planejament, núm. 60 (2018), p. 64-79.

Arias, A. "Turisme i gentrificació. Apunts des de Barcelona". Revista Papers. Barcelona: IERMB, 2018.

Bondi, L. "Gender, class, andgentrification: enrichingthedebate". Environment and Planning D: Society and Space, núm 17 (3) (1999), p. 261-282.

De Sena, J. N. "Women and Gentrification: A Call for Further Research". Urbanties-Journal of Urban Ethnography, núm. 8 (2) (2018), p. 62-68.

Donat, C. "La gentrificació i el problema de l'habitatge a Barcelona". Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, Estratègies, Planejament, núm. 60 (2018), p.114-129.

Kern, L. "All aboard? Women working the spaces of gentrification in Toronto's Junction". Gender, Place and Culture, núm. 20 (4) (2013), p. 510-527.

López-Gay, A. "Cambio en la composición social y gentrificación en Barcelona: una mirada a través de los flujos migratorios y residenciales". Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, Estratègies, Planejament, núm. 60 (2018), p. 80-93.

López-Gay, A; Sales, J.; Solana, M; Fernández, A; Peralta, A. (2020). "Midiendo los procesos de gentrificación en Barcelona y Madrid: una propuesta metodológica". A: Libro de proceedings, CTV 2019: XIII Congreso Internacional Ciudad y Territorio Virtual: "Retos y paradigmas de la ciudad contemporánea": Barcelona, octubre del 2019. Barcelona: CPSV, 2019

Módenes, J. A. "L'insostenible augment de la inseguretat residencial a Espanya". Perspectives Demogràfiques, núm. 13 (2019), p. 1-4.

Nel·lo, O. "Segregació residencial, gentrificació urbana i dret a la ciutat: una lectura des de Barcelona". Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, Estratègies, Planejament, núm. 60 (2018), p. 48-61.

Van der Berg, M. "City children and genderfied neighbourhoods: the new generation as urban regeneration strategy". International Journal of Urban and Regional Research, núm. 37 (2) (2013), p. 523-536.

Ajuntament
de Barcelona